

KÖVESDI ÁGNES:

AZ ÖNKÖLTSÉG ÉS ÖNKÖLTSÉGCSÖKKENTÉS KÉRDÉSE

Módosított ötéves tervünk népi demokráciánk minden dolgozója számára hatalmas új feladatokat jelent, és a terv sikeres megoldása nagy léptekkel viszi előre országunkat a szocializmus felé vezető úton. A feladatok sikeres megoldásához népgazdaságunk beruházásait a módosított terv, az ötéves terv időszakára lényegesen magasabb összegben irányozza elő, mint ahogyan ezt az ötéves tervről szóló törvény megállapította. Ezeknek a nagyméretű beruházásoknak a végrehajtásához azonban minél nagyobb méretű önköltségcsökkentés szükséges, hiszen az önköltségcsökkentés a szocialista akkumuláció egyik alapforrása.

Gerő Ernő elvtárs a MDP II. Kongresszusán elhangzott beszédében ötéves népgazdasági tervünk első évének hiányosságai közé sorolta az önköltség mérésének eddigi rendszerét. „Az önköltség csökkentését ötéves népgazdasági tervünk 1950—54. évek időszakára 25%-ban írta elő. Ennek megfelelően az ötéves terv első évében az ipari termelés önköltségének mintegy 5%-kal kellett volna csökkennie. Különbféle számítások azt mutatják, hogy ezt az önköltségcsökkentést kb. elértük, bár ezt csak fenntartással állíthatjuk, mert az önköltség mérésének az ötéves terv első évében még nem volt nálunk részletesen kidolgozott és teljesen megbízható módszere.“

Ez a megállapítás a tényleges helyzetet rögzítette, miután az önköltség tervezése — és ennek megfelelően mérése is — egészen 1950. év végéig a vállalatok teljes termelésére történt, figyelmen kívül hagyva az időközben bekövetkezett profilváltozásokat, a gyártmányok termelési arányainak eltolódását. Az „Évközi eredménykimutatások“ tulajdonképpen nem önköltségelszámolást, hanem költségelszámolást jelentettek, az egyes számlák forgalmának kiírását, az esetleges időbelileg átmenő tételeknél korrekciók alkalmazásával. A költséghányadok százalékos összehasonlítása sem volt megfelelő, éppen az előbb említett profil- és gyártmányváltozások miatt. Ezekből az adatokból valóban csak „különféle számítások“ segítségével lehetett a hozzávetőleges önköltségcsökkenést megállapítani.

Még az 1951. évi éves terv készítése is ilyen alapon történt, azzal a különbséggel, hogy egyes kijelölt gyártmányokról gyártmányonkénti önköltségi tervet kellett készíteni. Miután az összehasonlítható termelésre vonatkozólag visszamenőleg adatok nem álltak rendelkezésre — a még akkor hiányos utókalkulációk miatt —, 1951. évre önköltségcsökkentési terv nem is készülhetett.

Az időközben minden termékre, és minden vállalatra vonatkozóan, kötelezően elrendelt negyedévi utókalkuláció alapján 1951. II. negyedévére már megoldható az önköltségcsökkentési terv elkészítése, hiszen az első negyedévi utókalkulált önköltség már bázisként szolgálhat a II. negyedévhez.

Ez elvben valóban így is van, a gyakorlatban azonban nem egészen ez a helyzet. Könyvelési rendszerünk és sok nagy vállalatunk számviteli szervezettsége még nem áll olyan fokon, hogy a naptári negyedévvel lezárt, teljes utókalkulációt könnyűszerrel meg lehetne oldani. Sokhelyütt csak időszakos, ciklusos utókalkulációt tudnak készíteni, az egyes munkaszámokon szereplő szériák lefutása után, mert negyedévi befejezetlen termék-leltározás nincs. Másutt a könyvelés adataiból egyáltalán nem állapítható meg egy-egy gyártmány önköltsége, mert rendelésekre dolgozik a vállalat, és a ráfordításokat egyösszegben vezetik a rendelési kartonokon. Egy-egy rendelésen belül elkészült termék önköltsége csak esetleges műszaki becslésekre felépített, 3—4 hónap alatt elkészülő utókalkulációval állapítható meg.

Még számos ilyen hiányosságra lehet rámutatni, melyek mind arra kell, hogy figyelmeztessék az illetékes számviteli szervezőket, hogy ezeken sürgősen változtatni, segíteni kell, mert a teljes utókalkulációra feltétlenül, és halaszthatatlanul szükség van.

Az önköltség és önköltségcsökkenés mérésénél is a Szovjetunió évtizedes tapasztalataira kell támaszkodnunk, és a Szovjetunió példája nyomán olyan önköltségmérést kell népgazdaságunk számára biztosítanunk, mely kormányzatunk, Pártunk és az egész dolgozó nép számára világosan rámutat az önköltségcsökkentés terén elért eredményeinkre és hiányosságainkra is.

A N. T. 625/33/1950. sz. határozatában a Statisztikai Hivatal feladatául tűzte ki népgazdaságunk 1951. évi önköltségének és önköltségcsökkenésének mérését. A Statisztikai Hivatal ennek megvalósítására negyedévi beszámolójelentéseket rendszeresít, amelyek számviteli rendszerünk még meglévő hiányosságainak felszámolásával egyidejűleg 1952. évi tervünk készítéséhez fognak alapul szolgálni.

Első lépésként a gyáripár számára készítettük el a negyedévi beszámolójelentések tervezetét. A kérdőíveken

1. Az egyes legfontosabb termékfajták önköltségét és önköltségcsökkenését,
2. Az összehasonlítható árutermelés önköltségét és önköltségcsökkenését mérjük.

Miután az 1951. évi éves önköltségi tervet — az előbb említett okok miatt — még csak a régi rendszer szerint tudjuk mérni, így a szakminisztériumok által a mi kérdőíveinkkel egyidőben kibocsátásra kerülő, új formájú negyedévi eredménykimutatások egy példányát a vállalatok közvetlenül a Központi Statisztikai Hivatalnak fogják beküldeni. Ezen a kérdőíven tehát a vállalati teljes termelésre és ebből az árutermelésre eső költségeket fogjuk mérni.

*

Az „I. Gyártmányonkénti önköltség és önköltségcsökkenés alakulása” című kérdőíven az Országos Tervhivatal által kijelölt, népgazdaságilag

legfontosabb gyártmányok egy egységre eső önköltsége szerepel, mely magában foglalja:

- a közvetlen anyagfelhasználást, elszámoló áron,
- a közvetlen munkabért,
- a közvetlen munkabért kiegészítő fizetéseket és közterheket,
- a gyártási külön költséget,
- a gyártási általános költséget,
- az igazgatási és értékesítési költségeket, és
- az elkülönítendő költségeket.

Az önköltségi adatokat 1950. évi átlagos önköltsége, 1951. éves terv átlagos önköltsége, a tárgynegyedévet megelőző negyedév tényleges önköltsége, a tárgynegyed operatív terv szerinti önköltsége, és a tárgynegyed tényleges, utókalkulált önköltsége szerint kérjük.

Az egységre eső önköltségsökkenést az előző évnegyed önköltségéhez viszonyítva állapítjuk meg. A tervezett önköltségsökkenést a tervezett önköltségnek az előző negyedévi önköltségből való levonása, a tényleges önköltségsökkenést pedig a tárgynegyed önköltségének az előző évnegyed önköltségéből való levonása után kapjuk meg. Idényjellegű termékeknél (liszt, cukor, stb.), vagy az előző negyedévben nem termelt termékeknél az önköltségsökkenést az 1950. éves átlaghoz viszonyítva állapítjuk meg.

A tervezett és tényleges önköltségsökkenés összehasonlítása jelenti egyben az önköltségsökkenési terv teljesítésének mérését is. — Miután az 1951. évi KÁLISZ az anyagköltségek könyvelését elszámoló (diktált) áron írja elő, a negyedévi összehasonlítás a II. negyedévtől kezdve már kiküszöböli az esetleges árváltozásokból eredő különbségeket és így az önköltség csökkenése, vagy emelkedése tisztábban mutat rá a vállalatok helyes, vagy helytelen gazdálkodására.

Természetesen népgazdasági szempontból nem közömbös az sem, hogy egy gyártmány a valóságban — tehát tényleges, beszerzési anyagárak mellett, — mennyibe került. Ennek megállapítását „célozná“ a 29. számlacsoport, mely többek között az elszámoló árak különbségét, tehát az anyagok árváltozásából eredő különbséget, tartja nyilván. Azért csak „célozná“, mert a valóságban a 29. számlacsoport ezt nem mutatja. A 29. számlacsoportba ugyanis nem a felhasznált anyagok árváltozásából eredő különbséget kerül, hanem a beszerzett anyagok árkülönbözete. Ez annyit jelent, hogy a fel nem használt, készletben lévő anyagok árkülönbözete is rajta van a számlán, ami a gyárak jelenlegi, még nem teljes rendszeres ütemű szállításai mellett eltolódásokat okozhat. Mivel a könyvelés adataiból tehát a felhasználásra eső elszámoló árkülönbözet nem állapítható meg, így az utókalkulációban és a mi kérdőívünkön is kénytelenek voltunk igényünket a 4%-on felüli árkülönbözetek kimunkálására korlátozni, mivel még ennek statisztikai kimunkálása is meglehetősen munkát ad. Ez ismét olyan hiányosság, melyet sürgősen fel kell számolni!

Az alábbi — egyes jellemző szempontok szerint összeállított — példán szívesen, szemléletesen mutatjuk be a kérdőívről eddig elmondottakat:

1. sz. tábla

Gyártmány				Önköltség egysége					Önköltségcsökkenés				Elsz. árak 4%-on felüli különbözete
Sor-szám	megnevezése	menny. egysége	term. tárgy-negyben	Előző év átlagában	1951. éves terv szerint	Előző év-negyedben	Negyedévi oper. terv szerint	Tárgy-negyedben tényl.	terv szerint (g-h)		ténylegesen (g-i)		
									Ft	%	Ft	%	
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n
1.	Aa	to	2500	200	190	198	196	195	-2	1,0	-3	1,5	+ 6
2.	Ab	„	3000	153	143	150	147	147	-3	2,0	-3	2,0	—
3.	Ac	„	1000	180	170	175	173	174	-2	1,1	-1	0,6	-5

Aa) gyártmány önköltségét az előző évnegyeddal szemben a vállalat a tárgynegyedben 1,0%-kal kívánta csökkenteni a terv szerint, a valóságban 1,5%-os önköltségcsökkenést ért el. A gyártmány önköltségcsökkenési tervét tehát 150%-ra teljesítették:

$$\frac{l}{j} \cdot 100 = \frac{3}{2} \cdot 100 = 150\%$$

A vállalat tehát ennél a gyártmánynál helyesen gazdálkodott. Az időközben bekövetkező hatósági anyag-árváltozás azonban 6 Ft-tal megemelte a termék önköltségét, a valóságban tehát a termék önköltsége az előző negyedéssel szemben 3 Ft-tal emelkedett:

$$n - l = 6 - 3 = 3$$

Ab) termék tervezett önköltségcsökkentése 2%, a tényleges önköltségcsökkenés is ennyi. Az önköltségcsökkenési tervet Ab) termékekre vonatkozóan 100%-ban teljesítette a vállalat. Mivel hatósági anyag-árváltozás nem volt (4%-on felüli!), így megállapíthatjuk, hogy a termék önköltsége a valóságban is 3 Ft-tal, azaz 2%-kal csökkent.

Ac) termék esetében a tervezett 2 Ft-os önköltségcsökkenés helyett csak 1 Ft-tal csökkent a termék önköltsége, ami annyit jelent, hogy a gyártmány önköltségcsökkenési tervét a vállalat csak 50%-ban teljesítette:

$$\frac{l}{g} \cdot 100 = \frac{1}{2} \cdot 100 = 50\%$$

A hatósági anyagárváltozások következtében azonban a termék önköltsége 5 Ft-tal csökkent, a valóságban tehát a termék önköltsége az előző negyedéssel szemben 6 Ft-tal, tehát 3,4%-kal csökkent:

$$\frac{l + n}{g} \cdot 100 = \frac{1 + 5}{175} \cdot 100 = \frac{6}{175} \cdot 100 = 3,4\%$$

Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a vállalat Ac) termék esetében helytelenül gazdálkodott, mert hiszen a tervezett 2 Ft-os vállalati önköltségcsökkentés mellett a valóságos önköltségcsökkentés 7 Ft, azaz 4% lett volna:

$$\frac{j + n}{g} \cdot 100 = \frac{7}{175} \cdot 100 = 4\%$$

Mint az elején már mondtuk, a teljes termelésre fordított költségek változása nem ad tiszta képet az önköltségcsökkentés mértékéről, miután fejlődő szocialista iparunkban egységes profil kialakítására törekszünk, s a folyamatában levő profilrozások, valamint az egyes termékek arányának eltolódása, egyik évnegyedről a másikra megváltoztatják egy-egy vállalat önköltségének alakulását. Szükséges tehát az olyan gyártmányok körének megállapítása, melyeket a vállalatok egy bizonyos bázis-időszakban, jelen esetben 1950. évben, vagy 1950 IV. negyedévben már termeltek és melyeknek a beszámolóiban való termelése esetén a termelés összehasonlíthatónak nevezhető. Ezeknek az összehasonlítható termékeknek a körét a szakminisztériumok állapítják meg iparáganként s ezt az Országos Tervhivatal a Statisztikai Hivatallal egyetértésben hagyja jóvá. Ennek az összehasonlítható ártermelésnek az önköltségét és önköltségcsökkenését mérjük „II. Az összehasonlítható ártermelés önköltségcsökkentési tervének teljesítése” című kérdőívben.

A kérdőív kitöltésének alapját a II/A. munkalap képezi, melynek minden sorába egy-egy összehasonlíthatónak minősített gyártmány adatai kerülnek. Külön munkalapon kell kidolgozni a tárgynegyedév termékei közül a tervezett termékeket és külön munkalapon a nem tervezett, tehát terven kívül gyártott termékeket.

A munkalapon minden gyártmány cikklista szerinti mennyiségi egységére eső önköltsége szerepel, — magában foglalva az I. kérdőívben már ismertetett kalkulációs tételeket. Az adatokat szintén az I. kérdőívvel azonos időszakokra kérjük, kivéve az 1951. éves tervadatokat.

Az önköltségcsökkenést azonban nem egységre mérjük, mint az I. kérdőívben, hanem a tervezett és a ténylegesen termelt mennyiségre. Ezért az egységre eső önköltséget a negyedévi tervezett és a negyedévi ténylegesen termelt mennyiséggel is súlyozni kell.

Ezáltal lehetővé válik az önköltségcsökkentésnek négyféle szempont szerinti mérése:

1. A tervezett mennyiségek betartása, tehát 100%-os tervszerűség mellett, a tervezett önköltség szerint mennyi lett volna az önköltségcsökkenés az előző negyedévvvel szemben? Ez tulajdonképpen az önköltségcsökkentési terv.

2. A tervezett mennyiségek betartása, tehát 100%-os tervszerűség mellett, a valóságban mennyi lett volna az önköltségcsökkenés a tárgynegyedévben, az előző negyedévvvel szemben? Ez az önköltségcsökkentési terv teljesítése a tervezett mennyiségre.

3. A beszámolóiban negyedévben ténylegesen termelt mennyiség milyen önköltségcsökkenést eredményezett volna a tervezett önköltség számára? Ez az önköltségcsökkentési terv a tényleges termelésre vonatkozólag.

4. A beszámolóiban negyedévben ténylegesen termelt mennyiség a valóságban, tehát tényleges önköltség szerint milyen önköltségcsökkenést eredményezett. Ez az önköltségcsökkentési terv teljesítése a tényleges mennyiségre vonatkozólag.

A négyféle szempont szerinti mérésből végső fokon megállapítható az, hogy a 100%-os tervszerűségtől való eltérés, tehát a termékek mennyiségének a tervtől való eltérése, milyen hatást gyakorol az önköltségcsökkenés mértékére?

Természetesen a terven kívül gyártott termékek munkalapján minden tervadat kitöltetlenül marad.

A munkalapok „összesen“ sora kerül át a kérdőívre, melyen a tervezett és termelt és a nem tervezett, de termelt termékek adatainak összeadása az egész összehasonlítható árutermelés adatait mutatja, a tárgynegyedre vonatkozólag.

A kérdőíven az összehasonlítható árutermelés önköltségén kívül szerepel még az egész árutermelés (összehasonlítható és össze nem hasonlítható) önköltsége is, a kettő összevetéséből megállapítható az összehasonlítható árutermelésnek az összárutermelésben képviselt százalékos súlya.

A 2. sz. táblából (230. old.) a következőket láthatjuk:

A vállalat összehasonlítható árutermelésének önköltségcsökkenését tervében 4000 Ft-ban tervezte meg. (c—e) A valóságban a vállalat a tervben tervezett termékeknél, a tervezett mennyiségekre vonatkoztatva, 6000 Ft önköltségcsökkenést ért el. (c—g) Önköltségcsökkentési tervét tehát 150%-ra teljesítette volna akkor, ha a termelésnél a 100%-os tervszerűséget betartotta volna.

Ezzel szemben a ténylegesen termelt mennyiségekre vonatkozólag 5000 Ft önköltségcsökkenés állott volna elő, ha a termékeket a tervezett önköltségen termeli. A termékeket azonban a tervezettnél alacsonyabb önköltségen sikerült előállítania, s ezáltal a valóságban 6000 Ft önköltségcsökkenést elért (d—h).

A k. és o. rovatok egyezése azt mutatja, hogy egyes termékekre nézve a vállalat nem teljesítette önköltségcsökkentési tervét és a vállalat ezekből a tervezettnél többet termelt.

A terven kívül gyártott termékek termelése 1000 Ft-os önköltségcsökkenést eredményezett, összesen az egész összehasonlítható árutermelés önköltsége 7000 Ft-tal csökkent az előző negyedévhez viszonyítva, ami 1,6%-os önköltségcsökkenést jelent:

$$\frac{o}{d} \cdot 100 = \frac{7000}{426\ 000} \cdot 100 = 1,6\%$$

Az összehasonlítható árutermelés a tárgynegyedben az összárutermelés 49,3%-át képviseli, a fennmaradó 50,7% az össze nem hasonlítható árutermelés, melynek önköltségcsökkenését mérni ilyen formában nem tudjuk.

Reméljük, hogy a gyárilpar egységes profiljának fokozatos kialakításával az összehasonlítható árutermelés aránylagos súlya rövidesen közel lesz a 100%-hoz.

*

A „III. Évközi eredménykimutatás“ a vállalati teljes termelésre fordított költségeket mutatja, a költségelemeket az 1951. évi KÁLISZ szerint csoportosítva. Ez a kérdőív, — mint az elején is mondtuk, — az egyes számlák forgalmát adja 1950. évre, a tárgynegyedév operatív tervére, és a tárgynegyedév tényleges forgalmára vonatkozóan.

Mivel ezen a kérdőíven önköltségcsökkenést mérni nem tudunk, így összehasonlításként csupán a költséghányadok százalékos alakulását vehetjük, és az 1951. évi önköltségi terv teljesítését mérhetjük vele, a vállalati teljes termelésre vonatkozóan.

Feltétlenül hasznos azonban a kérdőív abból a szempontból, mivel „tudjuk, hogy az önköltség egyes elemeinek viszonylagos szerepe az egyes iparágak szerint élesen különbözik egymástól. Az önköltség elemek sze-

II. Összehasonlítható árutermelés önköltségsökkentési tervének teljesítése Ft-ban

2. sz. tábla

Sorszám	Megnevezés	Önköltség								Önköltségsökkenés								Össz-árutermelés önköltsége (összehasonlítható és össze nem hasonlítható)		Össze-has. áruterm. arányl. súlya %-ban $\frac{h}{s} \cdot 100$	
		1950. év átlaga szerint		Előző évnegyed átlaga szerint		Negyedévi oper. terv szerint		Beszámolói negyedben ténylegesen		Tervezett mennyiségre				Tényleges mennyiségre							
		tervezett mennyiségre	tényleges mennyiségre	tervezett mennyiségre	tényleges mennyiségre	tervezett mennyiségre	tényleges mennyiségre	tervezett mennyiségre	tényleges mennyiségre	tervezett önköltség szerint	tényleges önköltség szerint	tervezett önköltség szerint	tényleges önköltség szerint	tervezett önköltség szerint	tényleges önköltség szerint	negyedévi operatív terv szerint	tárgynegyedben ténylegesen				
		a	b	c	d	e	f	g	h	Ft	%	Ft	%	Ft	%	Ft	%	r	s		
		i	j	k	l	m	n	o	p									t			
1.	Negyedévi tervben tervezett termékekre ...	380 000	400 000	376 000	396 000	372 000	391 000	370 000	390 000	4000	1,1	6000	1,6	5000	1,3	6000	1,5	—	—	—	
2.	Terven kívül termelt termékekre	—	31 000	—	30 000	—	—	—	29 000	—	—	—	—	—	—	1000	3,3	—	—	—	
3.	Összes összehasonlítható árutermelésre (1+2)	—	431 000	—	426 000	—	—	—	419 000	—	—	—	—	—	—	7000	1,6	800 000	850 000	49,3	
—	Diktált regiekulcsok és tényleges regie közötti különbszet tárgynegyedre																			1 000	
—	Elszámoló árak különbszete tárgynegyedre																				3 000

rinti metszetéből világos képet nyerünk arról, hogy milyen szerepet játszik az élő- és az átvitt munka valamely iparág önköltségének alakulásában, és egyben lehetőséget nyújt a Marx által a 'tőke szerves összetételének' nevezett, egyik igen fontos közgazdasági mutatószám kiszámítására".¹

*

A SzK(b)P XVIII. konferenciáján Malenkov elvtárs azt mondta, hogy „a gyártmány önköltsége az az alapvető mutatószám, amely a vállalat egész munkájának minőségét jellemzi”.²

Tekintettel arra, hogy minden vállalatunk egy-egy láncszeme népgazdaságunknak, így gyártmányaink önköltsége azzá az alapvető mutatószámmá válik, amely egész népgazdaságunk munkájának minőségét jellemzi.

Az önköltségcsökkentés alapvető előfeltétele a szocialista akkumuláció fokozásának, a beruházások növelésének. Ez adja meg az önköltségstatistika beszámolójelentései gondos megszervezésének fontosságát.

¹ D. V. Szavinszkij: Az iparstatistika tankönyve, 317. old.

² Bebecuk: Számvitel, kalkuláció és üzemi beszámolók, 83. old.

„A Párt politikája a szocialista rendszer éltető ereje”
címmel közöl nagyjelentőségű, átfogó tanulmányt a

MAGYAR-SZOVJET KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

most megjelent száma.

A gazdag tartalomból még a következő cikkek tartanak számot komoly érdeklődésre:

Fedor János: Közgazdaságtudományi kérdések Lenin Műveinek I. kötetében.

Karczag Imre: A természetátalakítás kérdései.

Taivan szigetéről.

Sztahanovisták a takarékoságért.

Szocialista verseny a komplex takarékoságért.

Rozenfeld: A szovjet iparigazgatás alapvonásai és előnyei.

Megrendelhető a Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemle kiadóhivatalában (V, Kossuth Lajos-tér 13—15). Telefon: 114—615.